

Modern Bir Kavram Olarak Milliyetçiliğin Psikanalitik Çözümlemesi

Ergin ULUSOY¹

Öz

Araştırma Makalesi

Bu makale milliyetçilik ile sahip olma istenci ve din arasındaki ilişkileri siyaset bilimi, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin verileri ışığında açıklamaya çalışan disiplinler arası teorik bir çalışmadır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda psikanalitik kuram, kimlik kuramları ve milliyetçiliğin ideolojik ve tarihsel köklerine ilişkin argümanlar bir araya getirilmiş ve bütüncül, anlamlı bir sonuç üretilmeye çalışılmıştır. Makalenin hedefi milliyetçiliğin insan doğasına içkin kimi özellikleri kontrol altına alan politik bir aygıt olduğunu açıklamaktır. Bu anlamda insanın ilkel dürtülerinin ve toplumsal arayışlarının modernizm sonrası yeni bir öznenesne ilişkisi çerçevesinde ideolojikleştirildiği çalışma ile ortaya konan temel tez durumundadır. Çalışma milliyetçiliğin kökeninde yer alan ekonomik argümanları kapsamamaktadır. Makale, Türkçe literatürde yayınlanmış olan milliyetçiliğin köklerine ilişkin çalışmalar incelendiğinde konunun psikolojik ve sosyolojik köklerini siyaset bilimi ile etkileşim içerisinde açıklamaya çalışan az sayıdaki çalışma arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Milliyetçilik ve Din, Sahip Olma İstenci, Kimlik ve Din, Seçilmişlik Yanılsaması

Psychoanalytic Analysis of Nationalism as a Modern Concept

Abstract

Research Paper

This article is a multi-disciplinary theoretical work trying to explain the relationship between nationalism and possessiveness and religion in the light of the data of political science, psychology and sociology. Literature search method was used in the study. In this direction, psychoanalytic theory, identity theories and arguments about the ideological and historical roots of nationalism have been brought together and tried to produce a holistic and meaningful conclusion. The goal is to explain that nationalism is a political device that controls certain aspects of human nature. In this sense, it is the basic thesis that is revealed by the study of the primitive nature of man and the ideologicalization of social quests within a new subject-object relationship after modernism. The study does not cover economic agendas at the root of nationalism. The article is one of the few studies that tried to explain the psychological and sociological roots of the subject in interaction with political science when studies on the roots of nationalism published in Turkish literature are examined.

Key Words: Nationalism, Nationalism and Religion, Desire To Possess, Identity and Religion, Illusion of Election

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 20.05.2019

Kabul tarihi / Accepted 15.10.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, eulusoy@nyy.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0145-7729>.

Giriş

Modernizm, metafizik öğelerin egemen olduğu gelenekselliğin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısının aklın merkezde olduğu ve insanın her şeyi (doğa ile bir mücadele içerisinde anlamlandırarak) kendini gerçekleştirmek ve mutlu olmak amacına yönelik olarak gerçekleştirdiği yeni bir kurucu zihniyeti ifade etmektedir. Mutluluk ve kendini gerçekleştirmenin yolu koşulları değiştirebilir olmaktan; koşulları değiştirebilmek ise o koşulları var eden nedenleri açıklamaktan geçmektedir. Bu açıklama gayreti insanı doğaya ve doğa içerisindeki kendisine ilişkin sorular sormaya yönlendirmiştir. Sonuçta gelen cevaplar, doğanın ve insanın kendi doğasının çözülmesi ve bir açıklamaya kavuşturulmasını sağlamış; insan, metafizik olanı fethetmiştir. Zira metafizik olanı besleyen temel güdülerimiz ve duygularımızın ontolojisine yönelik çözümleme ve açıklamalar giz olanı açığa çıkarmış, gizemli ve erişilmez olan metafizik iddialara dayanan eski iktidar biçimlerini parçalamıştır. Böylece din toplumsal yaşamın merkezinden uzaklaşmış ve dinin insan ruhuyla geliştirdiği simbiyotik ilişkinin yerini modernizmin başkaca anlatıları almıştır.

İşte milliyetçilik bu anlatılanların en kuvvetlilerinden biri olarak belirginleşmektedir. Milliyetçilik dinin ilahi olanla kurduğu ilişkiyi, metafizik alanla kaynaşma yönündeki işlevini ve ölüm ile ölümsüzlük arasındaki köprüyü zapt ederek ölüm korkusunu iktidar nesnesi haline getirme özelliklerini devralmış bir modern aparatır. Bu anlamda milliyetçiliğin dinden farkı ise seküler ve ideolojik yapısıdır. Din insan doğası üzerinde yapılanmış bir toplumsal düzen aygıtıdır. Toplumu vaz ettiği bir iyi tanımı üzerinden harekete geçirirken bu iyi ile bu iyinin kurduğu doyum ve düzen üzerinden evrenselleşmeye çalışır. Büyük vaadi ise iktidarının nesnesi olan tüm öznelerin mükâfatlandırılacağıdır. Milliyetçilik ise evrensel olmak yerine dayandığı burjuva ekonomik modeli nedeniyle hem ahlaki hem de hak ve sorumluluklar açısından çerçevesi dar bir alandaki insan topluluğunun ayrıcalıklı hatta seçilmiş olduğu yanılsaması üzerinde kurulmuştur. Bu yanılsama dinin teolojik kurumsallığı ile yarattığı metafizikten farklı olarak ilerlemeci, seküler, sermaye ve sınıf odaklı bir kurumsallaşmanın doğurduğu, katı metacılığın manevi bir kimlik ve motivasyonla birleştirilmesini amaçlayan bir yeni metafizik tanımlamaktadır. Bu bağlamda milliyetçilik, Weber'in ifadesiyle aklın demir kafesine hapsolmuş insanın nefes alma ihtiyacının yine o demir kafesin ontolojisinden çıkan bir metafizikle rahatlatılması, modern insanın agresyonunun yönlendirilmesidir. Din bir ayrıcalıklılık halinin yaygınlaşması ve bütünü bir tanımlayanı haline gelmeye odaklanmışken milliyetçiliğin buyurduğu şey "lütfedilmiş" olan ayrıcalıklılık halinin birlik, beraberlik ve dayanışma ruhu ile korunmasıdır. Bunun gerçekleşmesi halinde seçilmişliğin metafizik bağlamı, ayrıcalıklı olan grubu (milleti) içe dönüklüğün sürekliliğini ve korunumunu sağladığı oranda başarılı ve mutlu kılacaktır. Bu durum Winnicott'un geliştirdiği psikanalitik bir kavram olan "tümgüçlülük" kavramı (geniş açıklamaya metin içerisinde yer verilmiştir) ile açıklanabilmektedir. "Tümgüçlülük" çalışmamız içerisinde bireyin ulusu kolektif bir kimlik, vatandaşlığı ise farkındalığa

dayalı bireyleşmenin gerçekleştiği bir düzlem olarak görmesine yönelik açıklamayı desteklemek amacıyla kullanılmış bir kavramdır.

Milliyetçiliğin dayandığı bu yapının temelinde burjuva ekonomik modeli yatmaktadır. Burjuva modelinde üretim ilişkileri bağlamında sahiplik son derece önemli olduğundan milliyetçilikte de sahip olma dürtüsü öznenin nesnel aracılığıyla kendi varlığına aşkın hale gelmesinin önemli bir yolu olarak işaretlenmiştir. Gerek öznenin aşkın özne arayışı gerek ölümden kaçınma içgüdüleri milliyetçiliğin sahip olma dürtüsü ile arasındaki psiko-siyasal ilişkileri oluşturmaktadır. Öznenin kurulumu ve bütün yaşamı ölüm korkusu üzerinden biçimlendiğinden, toplumsal ve tarihsel açıdan en özgeci görünen eylemlerin ve kararların dahi altında bireyin kendi doyumuyla ilgili yani bireysel bir temel olduğu söylenebilir. Söz gelimi bir savaşta kendini feda eden bir bireyin bu davranışı görünen yüzünde özgeci olarak karşılık bulurken, günlük hayatta vergi kaçırma, trafik kurallarına uymamak gibisinden yine toplumun refahı, menfaati özgürlüğü ve özgünlüğüyle ilgili konularda neden aynı hassasiyeti göstermediği ancak savaşta ölmenin yarattığı doyum (ve belki de dini açıdan vad edilen makam vb) üzerinden anlam kazanabilmektedir.

“Milliyetçiliğin odağı ve halk egemenliği ilkesi, toplumsal gerçekliği değiştirilebilir kılmak ve bu suretteki sorumluluğu dünyevi bir topluluğun (milletin) ellerine bırakmak için birleşmektedir. Bu dünyadaki hayata odaklanmak, bu yaşamın bireyin gözündeki değerini dramatik biçimde artırmakta ve kaçınılmaz olarak iyi bir yaşam ısrarına yol açmaktadır. Birinin özel bir neden söz konusu olmadıkça bilindik nedenlerden dolayı böylesi bir acı ve mahrumiyeti (öbür dünyada mükâfatlandırılma beklentisi, ruhların dönüşümü ve göçü, çağrıldığı her yerde Tanrı'nın yüceliğine tanıklık etme görevi veya birinin durumunu değiştirmek konusundaki çaresizlik) kabul etmesi artık beklenmemektedir” (Greenfeld, 2004: 18)². Dolayısıyla milliyetçilik çerçevesinde bu durumun özne bağlamında psikolojik, nesnel bağlamında sosyolojik bir açıklamasını yapabilmek için milliyetçiliğin din ve sahip olma dürtüsü ile olan etkileşimlerini anlamak önemlidir.

Makalede milliyetçilik, bir üst bilinç, bir grup kimliği olarak alınmıştır. Buna göre, milliyetçilik kapitalist ekonominin gereklilikleri doğrultusunda siyasal bir bütün yaratmak amacıyla. Bu, bütünü doğası gereği, mensuplarını aynılaştırmakta ve eriterek birbirlerine kaynaştırmaktadır. İdeoloji, söylem, semboller ve imgeler bu doğrultuda bütünü yaratılması için kullanılmaktadır. Aidiyet hissi ve sahiplenme güdüsü bu yolla sağlanmaktadır. Bununla birlikte ortak bir amaç ve ortak hedefler de bütünü inşası için gereken adaptasyonu ve motivasyonu sağlamaktadır. Bireysel farklılıkların ortak "iyi" ve ortak "idealler" için görmezden gelinmesi hatta ortadan kaldırılması esastır. İnsan icadı olan her şey insan psikolojisinin izlerini taşımaktadır. Zira üretilen her şey esasen insan zihninin dışarı saçılması, düşüncenin somutlaşması, aklın bir aktarımıdır. Bu bağlamda milliyetçilik

² Makalede Greenfeld'e yer verilmesi Freud'un söylemini güçlendirmek için değil, konunun psikanalitik boyutunu daha da iyi serimleyebilmek için tercih edilmiştir.

de insan psikolojisiyle doğrudan bağlantılıdır. Burada başat rol, sahip olma istenci, kimlik ve psikanalitik süreçlerdir. Makalemiz bu doğrultuda milliyetçiliği insan psikolojisinin etkisiyle anlamlandırmaya ve kavramsal açılımını daha önce üzerinde durulmamış bir açıdan yapmaya çalışmaktadır.

Çalışmamız anlatılan bağlamda milliyetçiliğin modernizm üzerinden anlamlandırılmasına ve bu anlam çerçevesinde din, psikanalitik savunma mekanizmaları ve sahip olma içgüdüğü ile geliştirdiği bağa odaklanmaktadır. Çalışmada milliyetçiliğin (Freudyen bir bakışla) psiko-siyasal bir çözümlemesinin yapılmasına çalışılmıştır. Çalışmamızda milliyetçiliğin ortaya çıkmasına yol açan ekonomik nedenlere sadece burjuva siyasal modelinde ulus ve devlet kavramlarının nasıl anlam kazandığını ortaya koyabilmek için kısaca değinilmiş; çalışmanın genelinde daha psikolojik nedenlerin modern politik düzlemde nasıl anlam kazandıkları üzerine odaklanılmıştır.

1. Modernizm ve Kapitalist Dünya Sistemi

Modernizm, geleneksellikten tam bir kopuş ve yeni bir dünya vaazı olarak bir üst anlatıdır. Zaman ve uzamı yeniden inşa ederken bu zaman ve uzam içerisindeki fail olarak insanı da yeniden inşa eder. Modernizmin insanı, bu bakımdan varlığının, doğanın ve varlığının doğayla olan etkileşiminin sonuçları üzerinde düşünebilen bir akılcı (rasyonalist) öznedir. Akıl ve bilim modernizmin tüm zaman-uzamının üzerinde inşa edildiği, birbirleriyle kesintisiz, etkili ve dönüştürücü bir ilişki içerisinde anlamlandığı temel, arkhe gibidir. Aklın yordayıcılığı, bilimin çözümleyiciliğiyle birleştiğinde insan doğanın ve geleneksel tanrı imgesinin kontrolündeki bir nesne olmaktan sıyrılmış ve tanrılar tahtına, iktidarın merkezine doğru bir yolculuğa başlamıştır.

Berger vd.'ne (2000: 175) göre, modernizmin hâkimiyeti öncesi toplumların en belirgin ve karakteristik özelliklerinden biri, sembolik bütünleşmenin din aracılığıyla sağlanmış olmasıdır. Yani modern öncesi toplumlarda din, toplumların birlikteliğini üreten ve toplumsal yapıları düzenleyen önemli bir şemsiye kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Modernizm sonrasında ise tanrı dışlanır. Üstelik yalnızca sembolik anlamı ve toplumsal işlevi itibarıyla değil, yarattığı tüm bir toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik anlam dâhilinde dışlanır. Doğanın kontrol altına alınabileceği düşüncesinden hareketle tanrı, merkezdeki konumundan ve kendisini saran tüm anlamlarından koparılarak çıplak bırakılır. Böylece tanrı yeni sembolik anlamı ve toplumsal-siyasal işlevi içerisinde bireye ait kılınır. Toplumsala çıkışı ve orada yeniden üretimi birey üzerinden gerçekleşir. Hâkim, muktedir ve sahip olan konumundan, sembolik, soyutlanmış, toplumsal olanın merkezinden dışlanmış, bireye ait yeni bir konuma sürüklenir. İşte bu noktada artık “tanrı ölmüştür”.

“...Büyük öğle ise, insanın, hayvanla Üstüninsan arasındaki yolunun ortasında bulunduğu ve akşam yolunu en büyük umudu olarak kutladığı andır: zira yeni bir sabahın yoludur bu. O zaman batan kişi kutsar kendini, karşıya ve öteye geçen biri olduğu için; ve bilgisinin güneşi tepesinin üstünde durur tam. Öldü

bütün tanrılar: Üstüninsanın yaşamasını istiyoruz artık. O büyük öğlede son arzumuz bu olsun!” (Nietzsche, 2004: 68)

“Özne, bireyi herhangi bir evrensel güce, tanrıya, akla ya da tarihe bağladı; ancak tanrı öldü, akıl araçsal bir nitelik edindi, tarih ise mutlak devletlerin egemenliği altına” (Touranine, 2007: 149, 150) girmiştir. Bu noktada tanrının ölüşü teolojinin kaybetmesi olarak görülsede modernizm öncesi dönemde tanrı merkezli teolojik kurumsallık devasa bir metafizik yaratmıştır. Bu metafizik, teolojik yapıya aşkındır. Ondan beslenir, ondan doğar fakat ekonomik, kültürel, siyasal tüm bir dünyayı kuşatır. Bu nedenle tanrının ölmesi sadece teolojik bir yıkım değil, ondan öte metafizik açıdan yeni bir paradigmaya, yeni bir ontolojiye geçilmesi anlamını taşımaktadır.

Tanrının ölüşü, modern dünyada eskiye ait tüm bir toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapı ve işleyişin artık sona erişidir. Bu anlamda tanrı yerini avuçlarında yaratıcı ve yok edici tanrısal güç olarak bilimi taşıyan insana bırakmıştır. İnsan böylece, hem bireysel hem de toplumsal olarak şeylerin ve olayların merkezine kendisi geçmiş, açıklayıcı ve biçimlendirici güç olarak anlamın yeniden üretilmesini sağlamıştır. Devlet, işte bu noktada modernizmin merkeziyetçi, hiyerarşik, kuşatıcı, sınıflandırmacı ve ayrıştırıcı yapısı içerisinde iktidar obezi bir yeni tanrı figürü olarak belirmiştir. Bu anlamda modern devlet, yeni üretim-tüketim ilişkilerine dayanan, üzerinde yeni bir ekonomi, yeni bir toplumsal yapı ve kültürün filizlendiği alan durumundadır.

Modernizm inşacı bir anlatı olduğundan düzenleyici ve biçimlendirici araçlara ihtiyaç duyar. Bu anlamda devlet, modernizmin dünya üzerinde kabul edilir hale gelmesi ve yaygınlaşması açısından önemli bir güç olarak belirmiştir. Modern devletin dayandığı temel unsurlar kapitalist pazar ekonomisi ve bundan beslenen ulus kavramıdır. Burjuvazinin gelişmesiyle birlikte üretim metotları ve kapasiteleri de değişmiş ve yerelin ötesine, dış pazarlara açılma ihtiyacı doğmuştur. Ancak gelenekselliğin egemen olduğu krallıklar ve imparatorluk çağında vergi, ticaret hukuku, ölçüm birimleri, taşımacılık kanallarının kalitesi ve yol güvenliği, üretim olanakları gibi pek çok farklı alanda ülkelerin içinde dahi bir ortaklaşma ve oйдаşma sağlanamadığından ticaret masraflı ve riskli bir hal almıştır. Bu noktada “yükselen yeni sanayi kapitalist sınıf, kendi birikim mantığının önündeki tüm engellerin kaldırılmasını isterken, yine kendi çıkarları doğrultusunda, özgürlük, bireysel gelişim ve denetim serbestisinin gerektiğini” (Kazgan 1997: 43) gündeme getirmiştir. Böylece burjuvazi aristokrasi ve kilise karşısında zayıflayan merkezi yönetimlere destek olmak ve onları güçlendirmek karşılığında ekonomik gücün politik güce devşirilebilmesi anlamında temsile dayalı bir politik sistemi, ticareti ve sermaye birikimini zorlaştıran ya da önünü tıkayan konuların merkezi yönetimin otoritesi aracılığıyla çözümlenmesini talep etmiştir. Neticede halkın egemenliği anlayışının temsili demokrasi düzleminde ön plana çıktığı, ülke sınırları içerisinde medeni, hukuki, ticari ve yönetsel bakımlardan bir oйдаşma ve homojenizasyonun sağlandığı modern devlet anlayışına geçilmiştir. Bu aşamada,

akıl, spekülâtif bir milliyetçilik teolojisi ya da mitolojisi inşa ederken, muhayyile, bireyin milliyetinin ezeli geçmişi ve ebedi geleceği etrafında gaybi bir dünya kurmaktadır. Duygular ise hayır ve koruma sahibi olan "Millî Tanrının" tahayyülünde zevk ve duygu yoğunluğunu meydana çıkarmaktadır. "Millî Tanrının" nimetleri için ona şükran duyulmakta ve rızasının alınması çok önemsenmektedir. Duygular hem bireysel hem de toplumsal bir biçimde ifa edilmektedir. Bu tez, milliyetçiliğin, diğer dinler gibi sosyal olduğu iddiasındadır. Onun, aynı zamanda kurtuluş için bireysel ve toplumsal ritüelleri yerine getirdiğine inanılmaktadır. (Hayes, 1995: 190)

Ancak tanrı imgesinin merkezden dışlandığı, aklın yaşamın merkezinde konumlandığı ve dolayısıyla da dinin önemini yitirdiği bir dünyada, dinin birleştirici, moral motivasyonu besleyen ve bir bizlik algısı, bir kimlik inşa edilmesini sağlayan yeri boş kalmıştır. Ulus ve ona ilişik olarak milliyetçilik işte bu eksikliği kapayabilecek argümanlar olarak belirmiş ve güçlendirilmiştir. Bu noktada Hayes (1995: 31, 32), sanayi devriminin Avrupalı ve Amerika'daki entelektüel kesimlerin Hristiyan dini mirasını inkâr ve göz ardı etmesi dolayısıyla çağdaş dünya toplulukları için bir çeşit hükümsüz yeni din ortaya çıkardıklarını dile getirmektedir. Söz konusu bu din tarafından meydana getirilen boşlukların da yeni bir inanç ile doldurulması gerekmiş ve kitleler Hristiyanlıktan soğudukça entelektüeller tarafından kendilerine sunulan komünizm ve milliyetçilik gibi düşüncelere yönelmişlerdir. Bu anlamda "...milliyetçilik, bağımsız entelektüeller için Tanrı tarafından gönderilmiştir. Sorunlarına pratik, dünyevi bir çözüm sunarak entelektüellerin yabancılaşmalarına son verdi" (Greenfeld, 2006: 31).

Hayes'e göre milliyetçiliğin; sıcak, dindarane bir karaktere sahip olması ve manevi bir niteliğinin olması nedeniyle insanın ölümsüzlüğe ve hürriyete duyduğu tutkuya cevap vermektedir. Bu doğrultuda milliyetçilik, dinin bıraktığı boşluğu doldurabilecek bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır. Hayes'e göre milliyetçilik, laik devletin yüceltilmesi ve ilahlaştırılmasının modern ve çağdaş biçimidir. Bu modern ve çağdaş biçimde milli devlet, sanayi ve teknolojik ilerlemeler yoluyla kendi vatandaşlarını eğitebilmektedir. Böylece milliyetçilik, milliyetçilik dinine geniş popülar ve derin adanmanın eşlik etmesine imkân vermektedir.

Bu çerçevede "[t]arihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak millet/ulus çok boyutlu bir kavram, somut örneklerin çeşitli düzeylerde benzerlik arzettiği bir standart ya da mihenk taşı oluşturan bir ideal tiptir" (Smith, 1994: 75,76). "Ulus kavramı, Batı'da toplumsal ve siyasal değişim süreçlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'da feodalizmin yıkılışı ile sonuçlanan yeni siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler ortamında ulusun yaratılması için insanların ortak aidiyetler etrafında birleşmesi gerekmiştir. Merkezi devletlerin kuruluşu ve ekonomik bağılıkların gelişmesi ulus olgusunun oluşum sürecini hazırlamıştır. Bu nedenle ulusun ortaya çıkmasında duygusal bağılıkların,

ekonomik ilişkilerin ve teritoryal devletin kapsayıcılığının önemli etkisi bulunmaktadır.” (Uzun 2003: 138)

Ulus ve bu kavrama yaslanmış olan modern ulus-devlet büyük bir içe kapatılmadır. Canetti'nin (2004: 15, 16) ifade ettiği gibi, kapalı bir kitledir ve kendine tayin ettiği sınırlar üzerinden, o sınırları kabul ederek yabancılaşır ve ayırır. Yaşamı, içini doldurabileceği yeni ve kendine has bir uzam yaratmasına bağlıdır. Bu sayede kendi büyüme olanağını kurban etmesi karşılığında dış dünyadan ve düşmanca etkilerden korunur. Böylece kendi uzamı içerisinde özgürce eyleme ve karar alma hakkına yani egemenliğe kavuşur ki, egemenlik iddiası bir devletin en temel iddiasıdır. Ancak içe kapanmacılık ulus ve ulus-devletin egemenlik iddiası açısından tek başına yeterli bir argüman değildir. Zira modern dünya sisteminde egemenlik Wallerstien'in (2000: 71, 72) belirttiği üzere çift yönlü bir iddiadır. Farklı uluslar ve bunların devletlerinden oluşan bir politik sistemde egemenlik hakkının meşruluğu, bir devletin uyruğundaki vatandaşları kadar diğer devletlerce de tanınmasına ve onaylanmasına bağlıdır.

2. Ulus, Ulus-Devlet ve Milliyetçiliğin Kimlikel Boyutları

Ben kendisini öteki eşliğinde ve öteki aracılığıyla inşa eder. Benin ne olduğunun kavranabilmesi için diğer varlıkların gözlemlenmesi ve yorumlanmasıyla edinilen bilginin kullanılması esastır. Benin bu şekilde öteki varlıklar aracılığıyla kavranması ve dışarıdan içe doğru inşası, Hegel'in meşhur dolayımamasını çağrıştırmaktadır.

“Hegel açısından doğal nesnelere varlıklarını kendilerinden alma, kendi başlarına varlık kazanma imkânları yoktur. Başka şey ya da varlıklar sayesinde var olan doğal varlıklar, birbirlerine dıştan olan bir bağ ile zaman bakımından önce ve sonra oluş ile yani bir neden-sonuç bağıyla bağlanırlar. ...[T]ek tek olgular, ait oldukları bütünü bir parçası, görünümü veya boyutu olarak görüldükleri takdirde anlaşılır hale gelirler. ...Bir düşünce zorunlu olarak başka bir düşünceden çıkar (ve) ...bireysel ruh da kendisini, kendi dolayimsızlık alanının dışında, yani sosyal ve politik ilişkiler alanında nesnelleştirir” (Cevizci 1999: 832-835).

Bu doğrultuda “[B]enlik kavramı bireyin kim olduğunu tarif eder ve bireyin diğerleriyle ilişkisi içinde şekil alırken, ötekilerin davranışlarımıza verdiği geri bildirimler ve onlarla olan ilişkilerimiz doğrultusunda biçimlenmektedir” (Bilgin, 2001:156). Bu nedenle benin kendini kavraması ve öteki üzerinden bir benlik geliştirmesi bilgi sahibi oldukça ve dolayımamalarda bulundukça tıpkı akarsuların taşıdığı küçük toprak parçalarının devasa delta ovaları meydana getirmesi gibi, benlikte toplumsal ve kültürel bir birikim oluşturarak kimliği meydana getirmektedir. Bu anlamda kimlik, benin varoluşuna içkin, kesintisiz, yaşam boyu süren ve ötekiler aracılığıyla gerçekleşen organik ve toplumsal bir biçimlenme sürecidir.

Kimliğin biçimlenmesinde anne imajı son derece önemlidir. Bebek ile anne arasında kusursuz huzurun deneyimlendiği bir dönem vardır. Bu ilişkiyi Winnicott tümgüçlülük kuramıyla açıklamıştır. Bu Freudyen açıklamaya göre

“annenin bebeğin gereksinimlerine gösterdiği duyarlılık ‘yeterince iyi’ olduğunda bebek anne üzerinde tümgüçlülük yanılması oluşturur. Bu ise iyi anne işlevlerini içselleştirmesi için bebeğe yeterince güven sağlar. İç ve dış dünya arasında koordinasyon sağlama özelliği taşıyan ‘geçiş alanı’ sayesinde çocuk battaniesini ya da oyuncak ayısını annesinden aldığı konforla aynı duyguyu sağlamak için kullanabileceğini keşfeder. Bu geçiş nesnelere sahip oldukça, dış dünyaya hâkim olabileceğini öğrenir. Alan, anne yerini alan geçiş nesnelere ile genişler, oyun ve kültürel yüceltmelerle gelişir. Daha sonra annenin, bebeğin saldırganlığını azaltmayan, iyi ve kötü yanlarını parçalamadan bir arada tutan ‘koruyucu bir çerçeve’ sağlaması ile bireyleşme ve ayrılma gerçekleşir. Bebek kendi öfkesinin nesneye zarar vermediğini görerek kendi tümgüçlülüğünden vazgeçer ve nesnenin ayrı bir varlık olduğunu öğrenir (Winnicott’tan aktaran Ünal, 2008: 21).

Bu dönemde bebek anneyi ihtiyaçlarına amade bir parçası olarak algılayarak huzurun ve mutluluğun kaynağı görmekte, olumsuzluklara göstereceği tepkiyi anneden dahi gelse anne dışındakilere yansıtmaktadır. İyi-kötü kavramlaştırılmalarının ilk çıkış noktası işte annenin oluşturduğu bu imaja dayanmaktadır. Bu doğrultuda öteki, yabancı, düşman gibi dikotomik ögeler de annenin oluşturduğu imaja yaslanan iyi-kötü kavrayışı üzerinden belirlenmektedir.

“İyi ve kötü algılamasında öteki ya da yabancıyı 'kötü' lanse ederek kendini 'iyi' olanla özdeşleştirmeyi ifade eden bu yaklaşım, annesinden ayrılan çocuğun iyi anne imajını bozmamak için dış dünya ile tanıştığında olumsuzlukları anneye değil de yabancılara bağlaması ile benzeştirilmektedir” (Rathzel’den aktaran Yılmaz 2008: 28, 29).

Erikson'a göre “kimlik duygusu, bedeninde kendini evinde hissetme, nereye doğru gidiyor olduğunu bilme ve kendisi için önemli olan insanların onu kabul ettiği duygusudur... tüm yaşam boyunca gelişir ve değişir” (1968’den akt. Atak 2011: 169). Kimlik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Volkan (2009: 4) ise Erikson’un iddiasını toplumsal gelişim ve değişim süreçleri içerisinde anlamlandırmaya çalışır. Ona göre, insanlığın başlangıcından bugüne her grup özgün bir kimlik duygusu geliştirmiş, bunun içerisine yerleşmiş-kapanmış ve kendini bu yolla anlamlandırmaya çalışmıştır. Volkan’a göre, Erikson her insan grubunun, benmerkezci kavrama dolayısıyla insan kimliğinin gerçek taşıyıcısının kendileri olduğuna inandıklarını öngörmektedir. Bu durumda biz kimliğinin dışında kalan tüm gruplar yabancı, aldatıcı, sahte gruplar haline gelerek biz imajını ve kimliğini güçlendiren ve biz’in kendini olumlamasına hatta diğer tüm ötekilerle kıyaslandığında orijinal, gerçek olarak algılanan kolektif kimliğin (biz) üstünlük hissi olarak yansımaya yol açmaktadır. Nitekim yine Erikson’un açıkladığı gibi,

“seçilmiş olma yanılması pekiştirmek üzere, her kabile kendisi için ilkel zamanlarda bir yaratılış mitolojisi, sonraları yaratılış tarihi benimsemişti: Bu şekilde belli bir ekolojiye ve belli bir ahlâka sadakat garanti edilmiş oluyordu. Diğer bütün kabilelerin nasıl yaratıldıklarını bilmiyorlardı, ama mademki vardılar, o halde, olumlu kimliklerinin rahatsız edici olsa da gerekli karşıtları olan olumsuz kimliklerin yansıtılacağı perde işlevini görebilirlerdi” (1968’den akt. Volkan 2009: 262).

İşte yukarıda açıklanan psikolojik gelişim süreçleri çerçevesinde toplumsal bir varlık olarak kurulan özne, iyi-kötü, dost-düşman, gerçek-sahte gibi tüm ontolojik dikotomilerini bu benmerkezci anlayın üzerinde inşa etmektedir. Zira “[K]imlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür” (Connolly, 1995: 92-93) Bu noktada kişilik bireyin hücrel kimlik alanını imlerken, kimlik daha toplumsal bir etkileşimi imlemektedir. Kimlik bireysel kimlikten toplumsal kimliğe doğru uzanır. Toplumsal kimlik kişinin grup aidiyetleri aracılığıyla bir belirlenim noktası oluşturur. Kişiyi kuşatır ve hatta onun merkezine erişerek onu dönüştürebilir. Ulus işte bu çerçevede bir sosyal kimlik bir grup kimliği olarak ortak bir tarih, üzerinde ortaklaşılabilen genel bir kültür ve ortak ekonomik-toplumsal ilişkiler aracılığıyla birlik inşa eden; gerçek, orijinal ve içten içe seçilmiş olma yanılması pekiştiren, ben’i dönüştüren güçlü bir şemsiye olarak belirmektedir.

O halde bir şemsiye kavram olarak “[u]lusal kimlik... öznenin ‘ötekiler’le güç çatışması sonucu oluşur ve de bu çatışma sürekli devam eder... Kimlikler, söylemler tarafından oluşur, ama oluşan olgu bir son nokta değildir çünkü söylemler arasındaki güç ilişkisi devam etmektedir” (Sütçüoğlu, 2009: 275). Bu sürekli sona ermeyen oluş, kimliklerin sürekli ve yeniden biçimlenişi ve tanımlanışı, kategorilerin dönüşlülüğü, bu canlılık dolayısıyladır ki;

“ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder” (Anderson, 2015: 20).

Ulusa dayanan devlet ise seçilmiş olma yanılması örtbas edildiği ve hem içsel hem de dışsal bir ikna ve meşrulaştırma aracı olarak benimsenmekte, korunmaktadır. Psikanalitik bir açıdan bakılırsa ilkel bir kabilenin kimliğinin seçilmiş olma yanılması, gerçekliğinin, kutsallığının ve meşruluğunun en açık ilanı ve bu bağlamda bir meydan okumadır. Ulus kavramı altında yapılan meydan okuma, o ulusu meydana getirenlerin kendi yanılmalarını ve ayrıcalıklı oldukları iddiasını “kabul ettirmeye ve onanmaya” yönelik bir ihtiyaçla ilgilidir ve topluluklararası düzlemde doğrudan doğruya güç ile ifade edilmektedir. Bu nedenle ulus olarak güçlü olmak, biz duygusunun ve büyük kimliğin -farklı açılardan üstün gelmek anlamında- bir güç/gurur çıkmazı çerçevesinde değerlendirilmesine yol

açmaktadır. “Adler, her bireyde bir güç ve hayatın zorluklarına karşı zafer kazanma tutkusunu (ve) ...güçsüzlüğe karşı güç, gurura karşı utanç” kavramının denk düştüğünü belirtmiştir. Buna göre, “[g]üç ve gurur arasındaki bağlantı etrafımızı kuşatmıştır.” (Horner,1997: 8)

Freud’da babaya karşı çıkış ve onun katledilmesiyle başlayan süreç, ulusun pazılarını şişirmesini de tetikleyen fallik güç istencinin en somut dışı vurumudur. Ne var ki katil ile ortaya çıkan durum bir son değildir. Zira babanın katli bir düzenin yıkılması anlamını taşımaktadır. Yani baba katli tanımlayıcı bir “an”dır. Burada devreye öncelik-sonralık etkisi girmektedir. “Karar üzerinde ilk bilgi daha büyük etkiye sahip ise buna öncelik etkisi, son bilgi daha büyük etkiye sahip ise buna da sonralık (yakın zamanda olana önem verme) etkisi denilir (Greene; Hartona; Habbe ve Mande’den Aktaran Aren, 2019: 9). Yaşanan bir olayın büyük bir etki yarattığı durumlarda sonralık etkisi devreye girer ve olaylara, nesnelere ve kişilere bakış artık yaşanan olayın etkisinde değerlendirilmeye başlanır. Baba katlinde de evlatların otoriteyi, gücü, düzeni sembolize eden babayı alaşağı etmeleri devrimseldir ve o andan itibaren evlatlar için hem kendi aralarında hem de topluluk gözünde bir tanımlanma anı oluşturur. “Baba”nın katli sonrası pişmanlık durumunun getirdiği rahatlama daha sonra grubu içsel bir biçimde suç/günah işlenmesi çerçevesinde ilişkili hale getirmekte ve yine diğerlerinin de bu kişileri “Babanın, kralın, İsa’nın” vb. katili olarak tanımlayarak onların kimliğini cinayete ilgili olarak kavramalarına yol açmaktadır. İşte bu sonralık etkisidir. Neticede gerek suç işleyenlerde pişmanlık hissinin yarattığı birleşme gerekse yine buna vurguyla kimliğin ötekiler üzerinden gerçekleşen kurulumunun bu suç üzerinden yapılması grup kimliğinin çözülmesi yerine onu kalıcılaştırır. Onu bir bilinme, tanımlanma noktası haline getirir.

Freud’a göre de bu tanımlanma önemlidir. Zira babanın katline dayanan “yeni düzen” evlatların “...gerçekleştirdikleri özgürlük eyleminin hatırlanması ve sürgün dönemlerinde aralarında gelişen duygusal bağlar, sonunda aralarında bir anlaşmaya, bir tür toplumsal örgütlenme biçimi, içgüdüden vazgeçişle ihlal edilmez addedilen karşılıklı yükümlülüklerin tanınmasıyla, belli kurumların getirilişiyile -yani ahlak ve adaletin başlangıcıyla- ortaya çıkmıştır” (Freud, 1997: 326). “...[İ]ttifak halindeki biraderlere eşit haklar verilmesi- babanın vasiyetini dışlar; bu, babanın alaşağı edilmesini izleyen yeni düzenin sürekliliğini sağlama zorunluluğu temeline oturtulmuştur. Aksi takdirde eski duruma dönüş kaçınılmaz olacaktır” (Freud, 1997: 366). Dolayısıyla işte tam da bu nedenle “[i]nsan toplumu ‘birlikte işlenmiş suçun suç ortaklığı üzerinde’, din suçluluk duygusu ve pişmanlık üzerinde, ahlak da kısmen böyle bir toplumun gereklilikleri, kısmen de suçluluk duygusundan ileri gelen tövbe duygusu üzerinde durmaktadır” (Freud, 2018: 12). Dolayısıyla evlatlar ve onun etrafındaki grup pişmanlıkla çözülmek bir yana ürkütücü eylemin gerçekliği ile birbirilerine sıkıca bağlanır ve yeni bir toplumsallık inşa ederler.

“Dolayısıyla kolektif olarak büyük bir olay kişinin öznel koordinatlarını aşmakla kalmaz –bunula birlikte kişiyi kat eder-, aynı zamanda da ...kurumsal boyutu sarsar. Tekil hikâyeler taşıyarak büyük hikayeyi ayakta tutan büyük sahne,

olay meydana geldiği, meydana gelmiş olduğu ve böylece kurumun oluşturmaya ve sürdürmeye çalıştığı uygarlığı salladığı ölçüde bu kolektif olayla damgalanmıştır. (Ve böylece zihinlerde) ...Taşındığı tüm dehşet anlamıyla olay, yararlanılabilir bütün düşlem senaryolarının ötesine geçer ve kendisini yeniden ölümcül bir yinelemenin içinde bulur” (Güneş, 2012: 106,107)

Öte yandan artık “[h]alk (da), milli kimlik adına kendi özgürlüklerinden vazgeçmeyi ve başkalarının özgürlüklerini de kısımayı istemektedir; yutamadığı etnik, ırksal ve dinsel azınlıkların sivil, dinsel haklarını çignemeye amadedir” (Smith, 1994: 36, 37). Bu nedenle ötekilere yönelik bir meydan okuma toplumu ortaklaştıracak olan rutinlerin, ritüellerin, hislerin, amaçların yani bir bizlik algısı, bir aidiyet hissi ve kolektif kimliğin icat edilmesini sağlaması bakımından hayati bir role sahiptir.

Nasıl ki bir din ortaklaşmayı ve bütünleşmeyi sağlayabilmek için toplumu yasaklar, iyi-kötü kavramlaştırması ve bu kavramlaştırmaya dayalı bir ahlak aracılığıyla düzenliyor ve kontrol altına alıyorsa, ulus ve ulus kavramına dayalı devlet de kendi aygıtları ve değerleri aracılığıyla aynı düzenlemeyi ve kontrolü sağlamaktadır. Bu noktada dinin moral yönünün sahip olduğu farklı alt kimlikleri bir çatı altında birleştirebilme gücü, ulus anlayışı içerisinde milliyetçilik aracılığıyla sergilenmektedir. Milliyetçilik dizgesel bir sahiciliğin, seçilmiş olma yanılısamasının tazeliğini koruması ve içsel meşruiyetinin sağlanarak, dinin geri çekilmesiyle boşalan toplumsal rolü yerine getirmektedir. Bu bakımdan milliyetçilik kutsanmış değerler, bizlik duygusunun kutsanması, aidiyetin öncelenmesi ve yüceltilmesi, ölümün yüceltilmesi ve onanması gibi metafizik atıflara fazlaca başvurmaktadır. Bu konuda Hayes (1995: 228), “[h]er din gibi milliyetçilikte sadece iradeye değil, akla, muhayyileye ve duygulara seslenmektedir. Modern milliyetçilik evvela, geleneksel olarak Hristiyan halkların arasında ortaya çıktı ve bir din olarak, mahiyeti gereği, tarihi Hristiyanlığın pek çok adet ve örfünü alarak kendi amaçlarına uydurdu” demektedir. Dolayısıyla milliyetçilik önceki kurguyu ve örgüleri etüt ederek seküler bünyesinde yeni bir metafizik inşa etmek zorundadır. Zira “[d]insel düşünce, mukadderatı sürekliliğe dönüştürerek insandaki belli belirsiz ve karanlık ölümsüzlük sezgilerine karşılık” (Anderson, 2015: 24, 25) üretirken, dinin toplumsal gücünün zayıfladığı noktada milliyetçilik aynı işlevi yerine getirme misyonunu üstlenmektedir. İşte bu açıdan Anderson (2015: 24), milliyetçiliğin din ile akrabalığına işaret etmektedir. Anderson (2015: 26, 26), ulus kavramının mistifikasyonuna ilişkin şunları söylemektedir.

“Dinsel inançların geri çekilmesiyle, onların kısmen yatıştırdığı ıstırap ortadan kalkmadı. Cennetin çözülmesi: Hiçbir şey mukadderatı daha rastlantısal kılmaz. Kurtuluşun, selametın abesliği: Hiçbir şey başka bir süreklilik tarzını daha gerekli kılmaz. O halde gereken, mukadderatı sürekliliğe, rastlantıyı anlama, dünyevi bir tarzda dönüştürecek yeni bir şeydi. ...[B]u işi yapmaya çok az şey ulus kavramı kadar elverişliydi ve elverişlidir. ...Milliyetçiliğin büyü, rastlantıyı yazgıya dönüştürmesidir”.

Bu nedendir ki, milliyetçilik birlik, bütünlük inşa etme özelliği bulunan efsaneler, kahramanlık, şehitlik, bayrak, marşlar, semboller, özler, türküler vb. imgelere yani dönüştürücü özelliği bulunan işaretleyicilere ve pekiştiricilere sıklıkla başvurur.

İmge, gerçekliğin zihindeki yansımasıdır. Bir şeyin, bir fikrin ya da kişinin zihindeki izlenimi, düşüncesi veya resmidir. İmge gerçekliğin tıpatıp kopyası değil; gerçekliğin zihni süreçlerle yeniden kurulmuş biçimidir ve bu nedenle yeni bir şeyi temsil eder. İmge çok kapsamlı ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Zihinde imge oluşurken, sadece algılanan gerçeklik değil kişinin geçmiş yaşantısı ve deneyimlerinden o an ki duygusal durumuna kadar birçok farklı öge etkide bulunur. Yaşantının; deneyim ve birikimin zenginliği ölçüsünde imge alanı da genişler. İmge, hem düşünsel alanda hem de görsel alanda var olabilir (Keser, 2005: 173).

Bu nedenle imgelerin birer işaretleyici ve pekiştirici olarak kullanılması aslında öznenin bu imgeler üzerinden milliyetçilik arayışıyla ulus kavramına adapte edilmesi, bu kavramın soyut ve somut sınırları içerisinde kapatılması ve nihayet devletin kontrolüne ve müdahalesine açık bir objeye (nesneye) dönüşmesine yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle özne olarak doğan birey, ulus ve devlet sistemi içerisinde duygusal birikimlerinin ve bunlar tarafından tetiklenen/beslenen düşüncelerinin imgeler aracılığıyla ve süreçler içerisinde somutlaştırılması üzerinden kendisi de nesneleşmektedir. Böylece milliyetçilik –dinin toplumsal hayattaki rolünün zayıflamasıyla birlikte- büyük bir mistifikasyon ve çantasındaki aletler yardımıyla bizlik algısının, bütünlük hissinin ve ortak kimliğin yeniden üretimini, yenilenmesini (tazelenmesi anlamında) ve gelecek kuşaklara aktarımını sağlayabilmektedir.

Modernizmin yıktığı teolojik kurumsallığa yaslı metafizik ontoloji yerini seküler bir “mimariden” beslenen milliyetçiliğin psiko-siyasal metafizik ontolojisine bırakmaktadır. Burada milliyetçilik elbette modern ve meta ilişkilerine dayalı bir heyuladır. Ancak onun metafiziği tam da modernizmde eksik olan şeyi sunması için ortaya çıkmıştır: bireysel kimlik ile toplumsal kimlik arasındaki bağlantı. Zira bu bağlantı zayıflarsa kişi toplumsal katılımdan ve ulus düşüncesinden kopmaktadır. Bu nedenle milliyetçilik aslında Marx’ın din için ifade ettiği kalpsiz dünyanın kalbi olma işlevini yerine getirmekle görevlidir. Anlamlandırmaların yoruculuğu ve sorumluluk almanın ağırlığı karşısında holistik ve basit bir açıklama, aklanma, anlamlandırma ve doyuma ulaşma nesnesidir. Yani milliyetçilik modernizm için toplumsal anksiyetenin yatıştırıcısı durumundadır.

3. Ulus, Devlet ve Vatandaşlık Kavramlarının Mülk Kavramı Temelinde Biçimlenişi

Modernizm kendini gerçekleştirme aşamasında toplumsal ve politik alana sıçramak için özne-nesne geçişkenliği ile şeylerarasılığa yaptığı vurguya dayanmıştır. Temel argüman öznelere açısından doğanın şeyleştirilebileceği hipotezi ve bu

hipotezden beslenen mülkiyet kavramıdır. Mülkiyetin toplumsal alanda meşrulaşması mülkiyet hakları kavramı aracılığıyla gerçekleşmektedir. “Mülkiyet hakları terimi ...bir şeye sahip olanların o şeye sahip olmayanları dışlayabilme hakkı anlamında(dır). ...Bununla birlikte, dışlama hakkı özel mülkiyetin belirleyici özelliği olmaktan ziyade genel olarak mülkiyet haklarının bir özelliğidir” (Scmitz, 2009: 6). Kişinin can, mal ve ifade özgürlüğünü garanti altına almak mülkiyet kavramı çerçevesinde tanımlanmıştır. Böylece kişinin doğuştan sahip olduğu en temel hakları şeyeleştirilerek hukukileştirilmiş ve (her kese eşit ve adil davranması açısından) “nesneler” üzeri bir aygıt olarak kurgulanmış olan modern devletin tesisi mümkün olabilmektedir.

Böylece tüm dünya sistemi mülk hakkı temelinde kurgulanmış büyük bir sisteme dönüşmektedir. Bu sistem özünde yukarıda ifade edildiği gibi, modernizmin dokusunu meydana getiren iki temel özelliğinin politik yansımalarından başka bir şey değildir aslında: Özne-nesne geçişkenliği ile şeyler ve şeyler arasındaki etkileşimin bilgisi. Zira gerek birey-vatandaş ikiliğinin devlete bağlılığı gerekse de devletlerin uluslararası düzene ve hukuka bağlılıkları parça-bütün arası ilişkilerden doğan ve birbirini var edip yeniden üreten hiyerarşik, etkileşimsel ve iç içe geçmiş bir model temelinde hayat bulmaktadır. Bu modelde her özne bağlı olduğu bir üst öznenin nesnesi olurken, her düzeydeki ilişkiler de bir üst düzeydeki ilişkilerin kapsamında yer almaktadır.

Bireyin dünyada yani şeyler âleminde etkileşime geçmesinin yolu doğrudan veya dolaylı biçimlerde şeyler aracılığıyla olmaktadır. Bir kimlik oluşturmak, bir ben ve biz duygusu geliştirmek, kendini ifade etmek ve en nihayet toplumsalı oluşturmak ise bu şeyleri sahiplenmek ya da madden, manen ve hukuken al-ver ilişkilerine konu etmekle mümkün olmaktadır. Vatandaşlık, bireyin şeyeleştirilmesine ve belirlenimci bir tarihin anlamsız öznesi yani bir nesne olmasına yol açarken, ulus bireyin ve toplumun bilinç-dışına ittiği düşmanlaştırma eğilimlerinin gerçekleşme sahnesi olarak işlevselleşmekte ve içerinin düzenlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu noktada iki bakış açısı birlikte anlam kazanmaktadır. Bunlardan ilki Freudyen savunma mekanizmaları üzerindedir. Buna göre vatandaşlığın yukarıda ifade edilen “düşmanlaştırma eğilimlerine bir sahne” olması durumu Freud’un ve kızı Anna’nın öne sürdüğü savunma mekanizmalarından yer değiştirme (“bir fikir, nesne ya da kişiyle ilişkili duyguların bir başkasına yönlendirilmesi” (Kramer vd., 2014: 306)) ve yansıtmaya (“kabul görmeyen içsel dürtülerin, kişinin kendisinin dışındaymış genellikle de bir başkasına aitmiş gibi algılanması ve tepki vermesi” (Kramer vd., 2014: 306)) karşılık gelmektedir. Freud yer değiştirme kavramını düşlerin analizi üzerine çalışırken ortaya atmış, daha sonra kavram psikanalizde temel savunma mekanizmalarından biri olarak kabul edilmiştir. Freud yer değiştirme için şöyle demektedir: “Düşler, bir adım ileri giderler ama zincirin bir sonraki adımı atlanır ya da bozulmuş bir biçimde ortaya çıkar veya tümüyle konu dışı bir şeyle yer değiştirir” (Freud, 1996: 74). Diğer bir savunma mekanizması olan yansıtmaya ise Freud’a göre, “normal bir mekanizmanın bir kötüye kullanımını oluşturan bu savunu şeklinde birey kendisi için tatsız bir durumun kaynağını dış dünyada” (2000: 162) aramasıdır.

Burada esas olan “dürtümüzü başka insanlara yansıtarak, aslında bu düşünceye sahip olduğumuz algısından” (Burger, 2006: 85) kurtulmak isteğidir. Gerek yer değiştirme gerekse de yansıtma mekanizmaları toplumsal kimlik olarak benin kurulumunda olumsuzlukların karşıya, ötekilere doğru dışlaştırılması ile iç düzenin, huzurun sağlanmasına yönelik adımlardır. Öte yandan yüceltme durumu ise benliğin kendine yöneliktir. Burada eşleniği ulustur. Ulus kimliği dışlanan özelliklerin ardından onaylanmakta ve vatandaş olarak yasak getirilen şeyler, ulus kimliği altında serbest bırakılır. Anna Freud yüceltme için şöyle demektir: “Yüceltmenin, yani dürtü amacının daha yüksek sosyal değerler yararına yer değiştirmesinin ön koşulu, bu tür değerlerin kabul edilmesi ya da en azından bilinmesi, yani üstbenin varlığıdır” (2011: 43). “Yüceltme yöntemiyle, benlik tehdit edici bilinçdışı dürtüleri toplumsal açıdan kabul edilebilir eylemlere yönlendirir. Yüceltme üretkendir; çünkü alt-benliğin saldırganlığını dışa vurmasına izin verilir... Örneğin, ...toplumumuzda saldırgan atletler, çoğu zaman kahraman olarak kabul edilir” (Burger, 2006: 82, 83). Yüceltme sayesinde çemberin içerisinde düzen, güvenlik gibi endişeler nedeniyle bastırılmış olan libido ve agresyon yüceltme ile figürlere ve sembollere aktararak siyasallaşmış bir psiko-masturbatif doyum sağlamaktadır. Örneğin şiddet iç bölgede yasaklanmasına karşın, dış bölgeyle etkileşimde ulusun savaşkanlığı, şiddet kapasitesi ve öldürmekteki mahareti yüceltilerek ötekine yönelik bir psiko-siyasal bir doyum söz konusudur.

Bu noktada öldürme güdüsünü besleyen hınç kavramı ise kimliğin konsolide olması ve olgunlaşması açısından bir diğer önemli etken olarak belirlemektedir. Psikanalitik açıdan bakıldığında hınç kavramı bir itki olarak agresyonun dışa vurulduğu ve söz konusu kimliksel bütünlüğün sağlanmasında etkili olan bir etmen olarak belirlemektedir.

“Yapısal ve kültürel etkiler, her ikisi de, ithal edilen fikirlerin yeniden yorumlanmasını gerektiren ve bu yeniden yorumlamanın yönünü belirleyen belli bir psikolojik faktörün etkisiyle birleşmiştir: Hınç. Hınç, Nietzsche tarafından belirtilen ve daha sonra Max Scheler tarafından tanımlanan ve geliştirilmiş bir terimdir. Kıskançlık ve nefret (Varoluşsal haset) gibi duyguların bastırılmasından ve yine bunlardan kurtulmanın imkânsızlığından kaynaklanan ve değerlerin "yeniden değerlendirilmesiyle" sonuçlanan psikolojik bir durumu ifade etmektedir. Bu ifadenin sosyolojik temeli - ya da bu psikolojik statünün gelişmesi için gerekli olan yapısal koşullar- iki tanedir. Birincisi (kıskançlığın yapısal temeli) özne ile kıskançlık nesnesi arasındaki temel karşılaştırılabilirlik veya daha doğrusu konunun aralarındaki temel eşitlikteki konuyla ilgili bölüme olan inancıdır. İkincisi ise teorik olarak var olan eşitliğin pratik başarısını düzenleyen böylesi boyutların gerçekte eşit olmamasıdır (temel olarak algılanmaz). ...Hınç, topluluk içinde bir ulus olarak tanımlanmış bir bölümün durumunda veya bu topluluğun diğer topluluklara göre konumundan beslenebilir. Çoğunlukla ikisi birbirine karışmıştır. Tatmin edici olmayan içsel durum, dış etkenlerin bir sonucu olarak yorumlanmakta ve dışarıdaki bir topluluk, hıncın temel hedefi haline gelmektedir. Hınç, ulus

bilincini ithal eden ve bunu kendi topluluklarının ulus bilincine ekleyen ve genellikle de kendi gelenekleri dışında, ulusal ilkelere karşıt unsurlar belirleyip bunları bilinçli olarak yetiştiren gruplarca hissedilmektedir. (Hınç) var olduğu her yerde tikelci bir kibiri ve yabancı düşmanlığını beslemiş, ulusal hassasiyetleri ortaya çıktıkları dönemlerde beslemiş ve sendelediğinde de desteklemiştir” (Greenfeld and Chirot, 1994 : 84, 85).

Öte yandan ikinci boyut ise bireysel kimlik ile toplumsal kimlik arasındaki ilişkiye yöneliktir. Ulus bir erime, kaynaşma, bilincin kitleye geçtiği ve bireyin davranışlarını ipotek altına aldığı toplumsal bir kimliktir. Oysa vatandaşlık haklar ve sorumluluk bağlamında bilincin gün yüzüne çıktığı, bireyselliği vurgulayan, devlet-insan ilişkisinde bireyin altını çizmektedir. Ulus kuvvetli bir farklılık vurgusuna sahipken, vatandaşlık daha evrensel ve ekonomik ve siyasal açıdan eşleniği bulunan bir kavramdır. Vatandaşlığı ayrıcalığa sürükleyen şey onun ulusla olan ilişkisidir. Zira “[b]irey, toplumsal kimlik aracılığıyla yaşam pratiklerine katılır. Toplumsal kimlik, çoğu zaman, bilinç ötesinde bir işlev yüklenerek bireyin bütün varlığına hükmeder” (Özdemir, 2001: 108). Bu bakımdan toplumsal kimliğin baskın ve egemen rolü vatandaşlıkla ilişkisinde daha fazla aydınlanmaktadır.

Erikson (Atak, 2011: 168) kimliği “kişisel aynılık ve tarihsel süreklilik duygusu olarak tanımlamıştır. Erikson’un tanımlamasında kişinin içsel bütünlüğünü deneyimlemesi, içsel aynılık duygusunun zaman içerisinde süregitmesi ve toplumdaki önemli değerlerin deneyimlenmesi olmak üzere üç yapı kimlik duygusunun oluşması için gereklidir”. Böylece aynılık ve süreklilik vurgusuyla üzerinde eylenebilecek bir alan olarak tanımlanan ulus-devlet ve bu alanın eyleyici gücü yani öznesi olarak beliren ulus ve vatandaşlık kavramları tüm bir modern yaşamın üzerinde yükseldiği siyasal zemin haline gelmiştir. Vatandaşlık ve ulus kavramları “feodal döneme dair tüm yapıların ve bunların üzerine inşa edilen tüm kavramların, kurumların ve kodlamaların dönüştüğü bir döneme ait (olan), modernite ve aydınlanma çerçevesinde kişinin devlet karşısındaki konumunun yeniden biçimlendiği toplumsal ve siyasi bir olgu” (Tol 2006: 25) haline gelmişlerdir. Modern yaşamın siyasal açıdan temellerini oluşturan ulus ve ona bütünsel vatandaşlık kavramı her tür alt kimliği ve aidiyeti dikey olarak kesen bir öncelik hakkı kazanır. Bu iki kavramın üstünlüğü ve öncelliği birey ve topluma kendi alanı içerisinde haklar verdiği gibi bir takım sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Böylece ulus ve vatandaşlık kavramları bireyi ve toplumu yalnızca bir aidiyet ve kimlik dolayımıyla değil, aynı zamanda haklar ve sorumluluklar dolayımında da bir araya getirmekte ve birbirine bağlamaktadır.

Mülkiyet tam da bu noktada toplumsal ya da politik anlamda bir ben ve bir kimlik yaratmanın en mümkün ve değerli aracı olarak anlanmaktadır. Bu nedenle ulus kavramı ve birey/vatandaş geçişliliği modernizmin politik uzamının merkezine kümelenmiş durumdadır. Ulus ve birey/vatandaş geçişliliği ise öznenin diğer özneler ve nesnelere etkileşime geçişindeki en temel argüman olan mülkiyet kavramından çıkarsanmaktadır. Mülkiyet ve mülkiyet haklarından türeyen yasa, hem ulusun

kavramsal evini hem de bireyin içinde yaşayabileceği bu ev içerisindeki geçişliliğini tanımlar ve karşılaştırır.

“Şair Robert Frost'un ifade ettiği: "Duvarlarımızı iyi ördüğünüzde iyi komşularınız olacaktır." Nobel ödüllü Friedrich Hayek şöyle bir açıklama yapmıştır: Duvarlarımızı iyi ördüğünüzde komşularınızın da iyi olacağı, yani insanların ancak özgür eylem alanları arasında açık sınırlar çizildiğinde birbirlerine düşmeden kendi bilgilerini kendileri için kullanabilmeleri, bütün bilinen medeniyetlerin üzerinde geliştiği temeldir. Mülkiyet,, şu ana kadar çatışma olmadan bireysel özgürlüğü uzlaştırma sorununa buldukları tek çözümdür. ...İyi duvarlar olmadan komşular arasındaki çekişme sürekli artacaktır; insanların kendileri oldukları yerler olmadığında kendilerini boğulmuş, soyutlanmış ve ihmal edilmiş hissedeceklerdir. ...Kendi değerlerimizi paylaşan gruplar olmadan kendimizi çok yalnız hissederiz” (Sandefur, 2009: 64-65).

Bu doğrultuda ulus kavramı üzeri örtük biçimde kolektif mülk hakkının belirlenen sınırlar dâhilinde meşru bir hak olarak kazanılmasını ifade etmektedir. Burada mülk kavramı ve mülk hakları üzerinden yani şeyler aracılığıyla bir kimlik inşası gerçekleştirilerek kapitalizmin rekabetçi ontolojisi modernizmin antagonistik sistemine adapte edilmektedir. Dolayısıyla denebilir ki, mülkiyet haklarının var olmadığı veya zayıf bir biçimde korunduğu bir toplum siyasi olarak etkilenimlere ve dalgalanmalara açık bir toplum haline gelmektedir. Dolayısıyla günümüzün ulus-devlet sisteminde özne rekabet ve çatışmaya dayalı bir iklimde nefes almaktadır. Ulusa ve devlete atfedilen şeylerin, bu iklim içerisinde motivasyon aygıtları aracılığıyla (marşlar, bayrak, tarihsel-toplumsal imgeler, zaferler, destanlar, hedefler, düşmanlar vb.) ulusun bilinç-dışına yerleştirilerek kolektif bir üst-bilinç yaratıldığı ve rekabetçi-çatışmacı tekillikler ve tümellere dayalı bir politik sistem inşa edildiği söylenebilir. “Dolayısıyla ulusal-devletlerin ortaya çıkışları dil, etnik köken, ortak tarih, ortak topraklar ve ortak kültürel özelliklerin bir ulusal kimliği ortaya çıkarması sonucu değil, ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümün kesişme noktasında ortaya çıkmıştır” (Hobsbawn, 1993: 24) demek doğru bir yaklaşım olacaktır. Yani temelde ulus ve devlet kavramlarının mülk hakkı merkezli ortaya çıkışları ve devletin yapısına içkin bağlantıları, kapitalist ontolojisi gereği toplumsalın bilinç-dışına itilmiş ve bunun yerine kendilerini vatan, ulus, biz, bütünlük gibi kavramlar üzerinden kodlandırarak örtülü bir yeniden varoluş sergilemişlerdir. Kimliğin kolektif bir anlam kazandığı durumlarda çatışmalar daha olasıdır. Zira kolektif kimlikler toplumsallıkların yoğunlaşmış, ısısı yüksek biçimlerini temsil ettiklerinden bilinç-dışına itilmiş toplumsal belirlenimlerin daha kurumsal bir nitelik kazanmasına yani farklılıkların ayrılık haline dönüşmesine olanak sağlamaktadırlar. Kapitalizm bu noktada mülk hakları bağlamında dile gelen karşılaşmaların çatışmaya dönmek yerine rekabete dönüştürülmesine olanak sağlayarak modernizmin kartezyen sistemini sürdürülebilir kılmaktadır.

Düşünsel ve bilimsel açıdan sırtını aydınlanma ve pozitivizme yaslayan modernizm, siyasal ve ekonomik olarak da burjuvazi, ticaret ve yeni kent ekonomi-kültürüne yaslanmıştır. Böylece toplumsal olarak ihtiyaç duyduğu pozitivist toplumsal tekillik olarak ulus fikri yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Görüldüğü üzere, modernizmin şablonları ve temel prensipleri oldukça belirlidir ve tüm alanlardaki her şey, bu prensipler uyarınca varlık kazanmaktadır. Ulus kavramı da bu bağlamda temelinde fen bilimleri ve psikoloji bilimi olan bir düşünsel temel üzerinde olgunlaşarak psiko-politik açıdan en önemli kimliksel unsur haline gelmiştir.

4. Mülk, Ulus, Din, Devlet ve Milliyetçilik Kavramları Arasındaki İlişkisi

John Berger, ünlü sözünde nesnelere ve onlarla olan ilişkilerimizi en güzel şekilde ifade etmeyi başarmıştır. Şöyle der: Nesnelere bizim onlara yüklediğimiz anlamlardan ibarettir. İnsanlar da öyle. Şu halde, fail olan bilinç açısından kendisi özne, kendisi dışındaki her şey de nesne olacaktır. Dolayısıyla nesne için varlığın özne için ise anlamın kaynağıdır denebilir. Bununla birlikte anlam varlığına muhtaç olduğundan öznenin ve anlamın boyutlanması ancak nesne oluşu üzerinden kavranabilir.

“Gerçekliğin bütünlüğü içinde düşünceye, duyguya veri olan her varlık, her ilişki ve her bağlantı bir nesnedir. Evrende fiziksel olarak kavrayabildiğimiz gibi insanı ve toplumu, insanın etkinliklerini, kültürünü, ilişkilerini; bilim-sanat-felsefe ürünlerini de bir nesne olarak kavrayabiliriz. Öte yandan da, gerçeklik kazanmış hayaller, düşünceler, tasarımlar, etik ve estetik değerler kadar duygu ve içsel yaşantılar da birer nesne olarak kavranabilir” (Kara, 2000: 22)

Yani yalnızca özne ve dışındaki somut varlıklar değil soyut ya da somut öznenin varoluşsal olarak dışında kalan veya öznenin bizzat dışlaştırdığı her şey de – hızla- nesneleşmektedir. Bir özne olarak insanın nesneyi ilk algıladığı ve kavradığı an ise kuşkusuz annesini gördüğü andır. Bebek başlangıçta anne ve kendisinin farklı varlıklar olduğunu algılayamasa da zaman içerisinde bu algı gelişmekte ve annenin ihtiyaçlarının sağlayıcısı, huzur ve mutluluk kaynağı bir nesne olarak tanımaktadır.

“Mahler’e göre yaşamının ilk günlerinde çocuk tümenden öz severci bir varoluş içindedir ve çevresindeki annenin varlığından haberdar değildir. ...3. ayda gereksinimlerinin anne tarafından sağlandığını belli belirsiz fark eder, ancak anne memesini varlığının bir parçası olarak algılar. ...Daha sonraki aylarda ayrılma – bireyselleşme süreci ile bebek, anneye tek bir varlık olma durumundan çıkar. Libidosu ve motor kapasitesinin gelişimiyle de sembiyotik yörünge dışında “nesne sürekliliği” kavramını geliştirir (Mahler ve Ark, 1975’ten aktaran Ünal). ...İç ve dış dünya arasında koordinasyon sağlama özelliği taşıyan ‘geçiş alanı’ sayesinde çocuk battaniyesini ya da oyuncak ayısını annesinden aldığı konforla aynı duyguyu sağlamak için kullanabileceğini keşfeder. Bu geçiş nesnelere sahip oldukça, dış dünyaya

hâkim olabileceğini öğrenir. Alan, anne yerini alan geçiş nesnelere ile genişler, oyun ve kültürel yüceltmelerle gelişir” (Winnicott, 1953’ten aktaran Ünal).

Bu Freudyen açıklama insan ile nesne arasındaki ilişkinin açıklanmasında başlangıçtaki anahtar noktayı teşkil etmektedir. İnsan-nesne ilişkilerini açıklayan Nesne İlişkileri Kuramı³, Freud’un kişilik kuramında geçen özdeşleşme, içe alma ve aktarım mekanizmaları üzerinden geliştirilmiştir. Nesnelere tıpkı Berger’in belirttiği gibi anlam yükleriyle birlikte var olduklarını, bu anlam yüklerinin ise öznenin kaynaklandığı ve bu nedenle de öznel olduğunu ortaya koymaktadır.

“Felsefeci Daniel Dennett, benlik duygusunun insanlar için doğal bir ihtiyaç olduğunu belirtiyor. Bütün hayvanlar “dünyadan ayırt edici biyolojik benlik ilkesini” uyguluyorlar, ancak insanlar bu sürece sadece fiziksel kapasiteleriyle değil akıllarıyla da dâhil oluyorlar. Dünyayı, dünyadaki kişisel sınırlarımızı genişleten yapılar inşa etmek için kullanıyoruz, böylece kendimizi korumuş ve ifade etmiş oluyoruz. Aynı şeyi akıllarımızla da yapıyoruz: Örumceğin ağ ördüğü gibi her insan da beslediğimiz arkadaşlıklar ve benimsediğimiz fikirlerle ve aynı zamanda yarattığımız ve muhafaza ettiğimiz şeylerle bir benlik örüyoruz” (Sandefur, 2009: 49).

Ki Kahraman’a göre bu durum, tam da modernizmin içinden doğduğu noktayı işaretliyor. “[Ö]znenin nesneyi sorgulama isteği ve de duyguların bir anlatım aracı olarak aktarılması, bir anlamda, modernizm düşüncesini de beraberinde doğurmuştur. ...Nesne geleneksel anlatımlarda bir gerçeklik olarak mevcuttu. 20. yüzyılda ahlaki ve ruhsal değerlere bağlı kalarak var olmayı aştı. İnsanın gölgesinden ve boyunduruğundan kurtuldu” (Kahraman, 2002: 269)

Öznenin varoluşun göreceliği içerisinde yüzüyor olması modernizmle birlikte soyut olan ile somut olan arasında bir inşa edilmiş geçişlilik ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dahası modernizm gelenekselin metafiziğini yıkarak boşalttığı alanı -pozitivist ve materyalist nüvesinden dolayı- soyut/somutu aynı anda içerebilen Kartezyen bir yeni metafizikle doldurmuştur. Bu alanda metafizik olan her şeyin bir kaynağı, bir açıklaması, bir anlamı, bir şablonu vardır ve dünyevileştirilmiştir.

Aydınlanmada normların meşruiyetinin artık aşkın bir güvencesi olmadığına göre güç ve çıkar dengelerine dayanan cemaat birliğinin meşruiyetini yalnızca akılcı yurttaşların mutabakata dayalı hukuki sözleşmesi, mesela Rousseau’nun kabilinden bir toplumsal sözleşme temellendirecektir bundan böyle. Ama bu mutabakat da yeni bir kutsalda, evrensel akla dayanan doğal hukuki doğal ahlakla temellendirebilir meşruiyeti. Burada artık karşımıza yeni bir fallik totem çıkar: Kutsal insan. Bildiğimiz gibi kabileden hukuk, ahlakla ilgilidir.

³ Jacobson’a göre, erken duygusal deneyimlere, dolayısıyla çevreyle (anneyle) etkileşimlere bağlı olarak bir kendilik ve nesne dünyası oluşur. Erken duygusal deneyimlerden kalkarak içselleştirilen nesne ilişkilerindeki tutarsızlık, bireyin gelecekteki nesne ilişkilerini ileri derecede tutarsız bir şekilde algılayıp yorumlamasına yol açar (Tura, S. M. (2003). İngiliz Nesne İlişkileri Okulu ve Şizoidi. İçinde: Şizoid Görüngü, Nesne ilişkileri ve kendilik. Ed.: H Guntrip. Metis Yayınları: İstanbul, s: 7-9).

Dinlerde ve teokrasilerde de sürer bu özdeşlik. Hukukla ahlakın ayrışması ancak Aydınlanma sonrası modern toplumda gerçekleşmeye başlamıştır. Böylece yasa koyucunun gücünü kutsaldan ya da yasa koyucu kutsal atadan veya gelenekten almadığı meşruiyet olarak düşünülebilir oldu en azından. Normlar kutsal insanda veya akılda temellendiriliyor, böylece güç ve çıkar ilişkilerine dayalı cemaat birliği bir kez daha ama bu sefer kutsal-evrensel olarak bir tür “akıl”, akılcı cemaatin üstündeki iktidarının seküler ama aşkın güvencesi oluyordu en ideal durumunda” (Tura, 2011:147)

Bu çerçevede ulus karşımıza akılcı çıkar birliği, ulus-devlet cemaatin üzerindeki aşkın ve seküler güvence, milliyetçilik ise bu sistemin dinamiklerini yeniden ve yeniden üreten, onu besleyen, koruyan motivasyon şemsiyesi olarak çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle modernizm içinde ulus ethos, devlet logos ve milliyetçilik ise pathos halini almaktadır. Milliyetçilik sekülerleşmenin ve Kartezyen bir biçim alan ahlak-hukuk ikiliğinin en önemli sağlayıcılarındandır. Hukukun sekülerleşmesi ancak kutsal atanın ruhunun dünyevi olanın düzenlenmesinden ayrıştırılarak ayrı bir alana çekilmesiyle mümkün olmuştur. Bu anlamda milliyetçilik, kutsal atanın ruhunun grup kimliği, haklar ve yaşama biçim ve ahlakı belirlenirken özgürce süzülmesine imkân tanımış, grup agresyonun dışı vurularak kimliğin olumlulanması için olanak yaratmıştır.

Böylece eskinin metafiziği ayrıştırılarak yeni kartezyen bir metafizik içerisinde kapsanmış, ahlak bu yeni metafizik içerisinde milliyetçilik aracılığıyla yüceltilmiş ve milliyetçilik tarafından akılcı olanın buyruğuna verilmiştir. İşte tanrı bu noktada ölmüştür! Ve onu öldüren de bizzat insanın kendisidir. Milliyetçilik kurulan yeni metafizik aracılığıyla dinin hayatın geri planına itilmesi sonrası ortaya çıkan boşluğu semboller, söylem, doktrinler ve etik aracılığıyla doldurmaya gayret etmiştir.

Öte yandan milliyetçiliğin psikolojik temelinde odaklandığımızda ise karşımıza öznenin içerisindeki eksiklik duygusunun üstesinden gelmeye çalışması ve bu doğrultuda nesneye yönelmesi çıkmaktadır. İnsan anne ile tek ve kusursuz bir varlık olduğu kanısı yıkıldıktan sonra tüm yaşamı boyunca o bölünmüşlüğü sona erdirecek ve mutlak huzuru bulmasını sağlayacak tamamlayıcısını aramaktadır. Bu süreç bebeğin anneden kopmasını takiben ortaya çıkar ve önce geçiş nesnelere daha sonra ise tüm bir kültürel alanda yayılarak gelişir. Tümgülülük olarak ifade edilen (önceki başlıklarda açıklanmıştır) bu kuram, insanın nesne algısını, sahip olma kavramını, nesneye sahip olmak üzerinden haz alma bilincinin geliştiği bir süreci açıklamaktadır. Winnicott’a göre, “geçiş nesnesi öncelikle... bir tür mülkiyet olarak tarif edilir. Bebeğin ilk edinimlerinden, ilk sahip çıktığı şeylerden biridir ve memeyi ikame eder. ...Geçiş nesnesine yapılan yatırım geri çekilmez, kültürel alandaki nesnelere yayılır” (Habip, 2011: 208, 209). İnsan bebeklikten itibaren bu nedenle nesne ile sahip olmak çerçevesinde bir ilişki kurar. Sahip olduğu nesne onundur, ona aittir, onun var oluşunun bir parçası ve tamamlayıcısı ve hazzın kaynağıdır. Nesneye sahip olmak için arzu duyar ve kimi zaman bu arzu hırsla dönüşür. Burada insanın

libidosu ve agresyonu birlikte işlemektedir. Cinsellikle şiddet bir arada dış dünyaya yönlendirilir. Milliyetçilik bu bağlamda yüceltilmiş, idealize edilmiş bir baskınlık ve aşkınlık halinin temsili olarak hem erotik gücün ve başarının hem de dışa karşı bir birlik, bütünlük, tedirginlik, güvensizlik hali ve öteki'yi temsil ettiğinden dolayı şiddetin yansıtılma aracıdır. Ulusun biricikliğine, üstünlüğüne, yüceliğine olan inanç aslında rakibe karşı otorite makamını zapt etme isteğinin yani güç istencinin fallik bir yansımasıdır.

Bu noktada makalenin özgün bir iddiası olarak baba, anne ve katil sonrası babanın yerine geçen evlat da bir eşleştirmeye tabi tutulmuştur.

Buna göre, modernizm teolojik kurumsallığın inşa ettiği metafizik ontolojiyi yıkmak iddiasındadır. Bu nedenle bedensel açıdan üretici, besleyici, bolluk ve bereket kaynağı olarak dişilikle ve annelikle eşleştirilen vatan/toprak (Almanya gibi vatanı baba figürü üzerinden anlamlandırılan örnekler bu analizde göz ardı edilmiştir) karşısında baba, teolojik dünyada tanrının otoriter ve cezalandırıcı bir figür olarak yükselmesine denk düşmektedir. Bu noktada anne ve babanın eşleştirilmesine ilişkin karşılıklar milliyetçiliğin libidinal ve agresyonel içeriğinden dolayı doğrudan doğruya ataerkil bir düzenin sonucunda biçimlenmektedir. Bu noktada da anne figürü kendi bedensel vericiliği, ana rahminin psikolojik boyutu (huzur, dinlenme, bir olma mekânı), biçimlendirilmeye açık, edilgen ve tohumlama karşısındaki üretkenliği/doğurganlığı nedeniyle ev, sığınak, tarla gibi karşılıkları çağrıştırmasıyla; baba figürü ise erkekliğin etken, biçimlendirici, cezalandırıcı, yargılayıcı özelliklerinin doğa kaynaklı tehditler, vahşice ölüm, savaş gibi karşılıklarla ilahi olduğuna inanılan güçler üzerinden anlamlandırılmasına yol açmıştır. Halklar işte bu ikisinin birlikteliğinin sonucu olarak doğmuş çocukları sembolize etmektedir. Bu durum mitolojilerde eril tanrı ile dünyayı temsil eden dişinin birleşmesine yer veren anlatılar tarafından pekiştirilmiştir. Modernizmde ise ulus-devletin ataerkil inşası oğulun (halkın) babayı (tanrıyı) katlederek (tanrı öldü! Modernizm tanrısal düzen ve otoriteyi alaşağı etmiş yerine akıllı, bilimi ve ussal otoriteyi geçirmiştir) kendisinin (burada bu milletin yani kardeşlerin arasından seçilmişlerin devleti meydana getirmesidir) onun tahtına oturtmasını, yönetici otoriteye (yeni baba figürü olarak) dönüşmesini, anneyi de kendi otoritesi altına almasını sembolize etmektedir. Burjuvazi kilisenin ve seçilmiş olduğu iddiasındaki aristokrasinin iktidarını kanlı bir biçimde yerle bir etmiş, yeni düzeni bu kanlı devrimin tanımlayıcı ve silinmez hatırası üzerine inşa etmiştir. Vatan (anne) babanın elinden kurtarılmış ve artık “evlatlarının” tesis ettiği yeni düzenin kontrolü altında, yani bir ahlak ve yasaklar zinciri etrafında, Freud'un (1997: 326) deyiimiyle babanın vasiyeti olmayan bir eşitlik hali içinde biçimlendirilecektir. Milliyetçilik işte bu seküler, eşitlikçi yeni düzende kardeşler arasındaki bağın hissedilmesine, pekişmesine ve semboller, söylem aracılığıyla görünür, somut hale gelmesine yol açacaktır.

Öte yandan canlı bir varlığın temel itkisi ölümden kaçıştır. Ölüm varlığın sona ermesi olduğundan canlı, varlığını devam ettirebileceği yollar aramaktadır. Çocuk sahibi olmak bu yolların en bilineni ve evrimsel anlamda en uygundur. Bununla

birlikte insan açısından durum daha sofistike bir hal almıştır. Bir nesneye sahip olmak veya bir toplumsal ifade ediş katılmak (toplumsal boyutta bir duygu, düşünce vb.) nesne ile insan arasında varoluşsal bir bütünlük algısı yaratmaktadır.

“Sahip olduklarımız bize sadece kendimize dair bilgi vermez; öncelikle kendimiz olma imkânı verir. İnsanlar, kendilerini nesnelere aracılığıyla ifade ederler; bunlar sadece sanat ile ilgili değil, dekore ettikleri evleri, kullandıkları takılar ve hatta kullandıkları araba türleri ile ilgilidir. Virginia Postrel’in dediği gibi, insanların sahip oldukları şeyler, onları sahip olduklarını hissettikleri alt kültürlerin bir parçası olma imkânı verir” (Sandefur, 2009: 50).

Bu bütünlük insanın kendisini anlam aracılığıyla nesneye aktarmasına ve nesneyi varlığının bir parçası olarak görmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla insan yaşamının bir sonu olsa da nesnelere –tüm anlam yüküyle birlikte- ölüm uğramadığından insan ölümü ya da daha doğru bir ifadeyle ölüm korkusunu aşmaya çalışmaktadır. Milliyetçiliğin özne-nesne arasında sahip olmak ekseninde kurulmuş olan bağa dayanması bu nedenledir.

Milliyetçilik, bir grubun kolektif bir zihniyete ulaşılmasını açıklamaktadır. Bu zihniyetin oluşması ve sürekli canlı tutulması ise üzerinde ortaklaşılabilen duygu ve düşüncelerin varlığına bağlıdır. Yani milliyetçilik özünde özneye ve anlama ilişkindir. Bu nedenledir ki, milliyetçilik küreselleşme, dünya vatandaşlığı, sınırların kalkması gibi kavram ve tartışmalara şiddetle karşı çıkar. O, ontolojisi gereği kültüralizme, çok kültürlülüğe, küyerelleşmeye, ithal ikamecilığe, atomizasyoncu ve korumacı teorilere daha yakın durur.

Öte yandan özne ve anlam yaşam içerisinde varlık ve nesneden türediği için milliyetçiliğin kaynakları ve unsurlarının kökeninde de nesnelere olmak zorundadır. Ortak biz yaratma gayesinde olan milliyetçilik nesne ile özgün bir bağ kurmasının yanı sıra “biz”i özel ve ayrıcalıklı kılmak (dolayısıyla öznenin kendisini özel ve ayrıcalıklı kılması) için toplumsal (burada birey toplumsala katılarak tatmin olmaktadır) bir seçilmiş olma yanılması ve bir ölümden kaçış planlamaktadır. Sandefur’un (2009: 50, 51) dediği gibi,

“[m]ülkü kültürel bir işaret gibi kullanarak kendimizi başkalarından farklılaştırırız veya bir gruba aitliğimizi gösteririz. Siyasi görüşlerimiz veya müzik zevkimizi belirten logolu şapkalar veya rozetler takarız. ...(Zira) [i]nsanlar, elde etmek için çok uğraştıkları mülkiyete duygusal değer verirler. Mülkiyet sahiplerinin mülkiyetlerine hakları vardır, çünkü onu emekleriyle kazanmışlardır –zaman, enerji, emek ve endişelerini bir eve, bir icada veya işletmeye feda etmişlerdir. Başından itibaren o zaman, enerji, emek ve endişe onlarındır- tükettikleri yemek veya su gibi şeyler kendine has kişiliklerinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Kim olduklarını kendilerinin olarak gördükleri şeylerle birleştirirler. ...Bu tür nesnelere sahip olma ve kullanma imkânı olmadığından benliğimizi tanımlama ve benliğimizi ifade etme duygularımız yetersiz kalacaktır”.

Bu nedenle milletin ve devletin devamı, refahı, başarıları ve kahramanlıklarına ilişkin retoriklerin tümü bu yanılsama ve planın araçlarıdır. Ölüm, bu anlamda milliyetçiliğin, dinin boşalttığı alana talip olabilmesine olanak tanıyan önemli metafizik unsurlardan biri olarak belirginleşir. Bir savaşta milletin bekası bütünlüğü, birliği için savaşmak ve hatta gazilik veya şehit payesi almak milliyetçiliğin metafizik dokusunun oluşturulabilmesi için oldukça önemlidir. Fakat bunlar bir yana özellikle şehitlik milliyetçiliğin metafizik uzamının en önemli parçasıdır. Millet ve ortak dava uğrunda ölmek, aslında, ölümsüzlüğe açılan kapıdır. Ölümsüzlük ise ilahi yani üstün, kutsal, ideal olanla hiyerarşik bir bağ kurar ve kapının öbür tarafından ahlaki ve emredici kodların bu tarafa buyurulmasını sağlar: “O uzun gri üniformalı saflar bizi hiç çaresiz bırakmadı. Siz bunu yapacak olursanız, zeytuni, haki, kahverengi, mavi-gri üniformaları içinde bir milyon hayalet, beyaz haçlarını terk edecek ve gök gürültüsü gibi sesleriyle size şu tılsımlı kelimeleri haykıracaklardır: Görev, namus, vatan!” (MacArthur’dan aktaran Anderson, 2015: 23).

Şehitlik hem ölüm üzerinden yapılmış bir kutsama, onaylanma, takdis etme ve ölümün tersine çevrildiği aşkın geçiş anıdır hem de inşa edilen yeni toplumsal iktidarın tesisinde metafizik olanın bu dünyaya davet edildiği kapıdır. Yaşayanların “sahip olduğu” en kıymetli şeyi yani canını millet ve dava için veren kişi üzerinden kurgulanmış sosyo-politik bir mistifikasyon aracıdır. Bu bakımdan dinin ölüm ve ölümsüzlük öğretisini önce ustaca politikleştirmekte, sonra bu yolla dünyevileştirmekte ve alışılmış, hatırlanabilir kültürel kalıplar ve kabuller üzerinden geleneksel düzeni ters-yüz etmektedir. Anderson’un (2015: 25) da dediği gibi, “dinsel düşünce (Din değil, dinsel düşünce. Bu nokta önemli), mukadderatı sürekliliğe dönüştürerek (karma, ilk günah vb.) insandaki belli belirsiz ve karanlık ölümsüzlük sezgilerine karşılık veriyor. Böylelikle ölümlerle doğmamış olanların ilişkisiyle, yeniden oluşumun gizemiyle de ilgilenmiş oluyor”. Milliyetçilik işte bu mekanizmayı ontolojik olarak kartezyen bir nesne-özne ve madde-metafizik anlayışı içerisinde yeniden kurmakta ve devlet ve toplum yaşamı ekseninde politikleştirmektedir. Yani bir başka ifadeyle geleneksellikte din-politik olarak bütünleşen din ve politika yerine, politikanın aracı olarak işlevselleşen bir kartezyen model tasarlamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Modernizm insan doğasının bir çözümlemesini ve açıklamasını yapmış bu sayede geleneksel iktidarın dayandığı saf ve gizemli metafizik alanı parçalamayı başarmıştır. Bu nokta önemlidir zira geleneksel dönemde iktidar metafizik alan üzerinde kurduğu kontrole dayanmıştır. Dolayısıyla modernizm rasyonalizm ve pozitivizm aracılığıyla sır olanı alenileştirmiş, gizemli olanı açıklamış, metafizik olanı dünyevileştirmiş ve eski iktidarın dayanaklarını yıkmıştır. Yeni dönemde aklın egemenliğinde ve insanın tüm açıklama ve sistemlerin merkezinde yer aldığı bilimsel bilgiye dayanan yeni bir iktidar modeline geçilmiştir.

Modern toplumda dinin boşalttığı alanlar modernizmin aygıtları tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Milliyetçilik bu yeni iktidar aygıtlarından biri olarak modern toplumun temelini yerleştirilmiştir. Ekonomik kökeni bir yana milliyetçilik dinin evrensel düzeydeki iddialarını ve vaazlarını mikro ölçekte, mantığa dayalı bir yanılısma ile ikame etmeye çalışmıştır. Özellikle metafizik olanla dünyevi olan ve ölüm ile ölümsüzlük arasındaki etkileşim üzerinden hem insanın akılcı bir dünyada içindeki manevi açlığı doyurma hem de insanın akıldışı eğilimlerini kontrol altına almaya yönelik bir işlev üretmiştir. Dahası metafizik olanı yeniden kurgulaması ve doğrudan doğruya dünyevi olan ile bağlı hale getirerek aralarında bir geçişlilik yaratması modernizmin dokunduğu her şeyi politikleştirme özelliğinden payını aldığıının göstergesidir.

Zira milliyetçiliğin din ile olan ilişkisinin madde-tin geçişliliği çerçevesinde ve özne ve nesne bütünlüğü içerisinde ele alınması anlam ve varlığın görecelik ile özgürleşmesine, gerçek ile sabitlenmesine ve genele ilişkin hale gelmesine yol açmıştır. Toplumsal bağlamda genel, devletin ontolojik gerekliliğidir. Sahip olma istenci ise bu noktada seçilmiş olma yanılısmasına bitişik olarak ortaya çıkmaktadır. Seçilmişlerin seçilmişliklerini ortaya koyabilmeleri yaşadıkları uzamda ayrıcalıklarının görünür kılmaları, diğerlerinin sahip olamadıklarına sahip olmaları ve bunları koruyabilmeleri ile mümkündür. Bu bir bakıma öznenin nesneye doğru ilerletilen bir anlamlandırmada öznenin kayıp parçasını bulma arayışı ile kendisini ölümün uğramadığı nesnelere aktararak ölüm korkusunu yenme içgüdüsünden kaynaklanmaktadır. Sahip olduklarımıza yüklediğimiz anlam ve bu anlam üzerinden onlarla kurduğumuz bağ ruhsal açıdan kimliğimizin bütünlüğünü sağlamamızda önemlidir. Özne bu dünyadaki varlığını yalnızca mevcudiyetiyle değil, aynı zamanda kimim, amacım ne ve yerim nedir gibi sorulara verdiği yanıtlar, yaşamı boyunca girdiği etkileşimler, söyledikleri, yaptıkları ve sahip olduklarıyla bir bütün olarak oluşturmaktadır.

Milliyetçilik bu nedenle din ve sahip olma güdüsüyle ilişkisi irdelenmeden anlaşılacak bir zihin dünyasıdır. Çalışmamız bu nedenle milliyetçiliğin din ve sahip olma istencisiyle ilişkisine odaklanmış ve bir yandan psikolojik açıdan bebeğin anne ile olan ilişkisindeki değişimin yansımalarının ve canlı varlıklardaki ölüm korkusuyla ilişkisini diğer yandan sosyolojik açıdan kimlik oluşum sürecinde özne ve grup arasındaki etkileşimin milliyetçiliği ne şekilde etkilediğini ortaya koymuştur.

Çalışmamız sadece psikolojik ve sosyolojik boyutlara odaklandığından milliyetçiliğin ortaya çıkışında önemli olan ekonomik boyuta değinmemiştir. Gelecekte yapılacak olan başka çalışmalarda ekonomik yönün de değerlendirmeye dâhil edilmesi daha doğru ve yerinde bir analiz yapılmasını sağlayabilecektir.

Kaynakça

Anderson, B. (2015). Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Metis Yayınları: İstanbul.

- Aren, S. (2019). “Psikolojik Yanlılıkların Finansal Çerçeve de Değerlendirilmesi”, *Sosyal Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-25.
- Atak, Hasan (2011). “Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3(1) http://www.cappsy.org/archives/vol3/no1/cap_03_08.pdf (et: 11.01.2013), 163-213.
- Berger, P. L., Berger, B. ve Kellner, H. (2000). *Modernleşme ve Bilinç*, Çeviren: C. Cerit, Pınar Yayınları: İstanbul.
- Bilgin, N. (2001). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, İstanbul: Sistem Yay.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına İlişkin Söyledikleri*, Çeviren: İnan Deniz Erguvan Sarioğlu, Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Canetti, E. (2014). *Kitle ve İktidar*, Çeviren: G. Aygen, Ayrintı Yayınları: İstanbul.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*, Say Yayınları: İstanbul.
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and Crisis*, W.W. Norton Company: New York.
- Freud, S. (1996). *Düşlerin Yorumu*, Çeviren: Emre Kapkın, Payel Yayınları: İstanbul.
- Freud, S. (1997). *Dinin Kökenleri*, Çeviren: Selçuk Budak, Öteki Yayınevi: Ankara.
- Freud, S. (2000). *Yaşamım ve Psikanaliz*, Çeviren: Kamuran Şipal, Say Yayınları: İstanbul.
- Freud, S. (2018). *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Metis Yayınları: İstanbul.
- Freud, A. (2011). *Ben ve savunma mekanizmaları*, Çeviren: Yeşim Erim, Metis Kitap: İstanbul.
- Greenfeld L. ve Chirot (1994). *Nationalism and Aggression, Theory and Society*, 23(1), 79-130.
- Greenfeld, L. (Nisan, 2004). *Nationalism And The Mind, The Tenth Annual Gellner Lecture*, London School of Economics.
- Greenfeld, L. (2006). *Alman Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Çeviren: Yasemin Şahin, *Doğu Batı Dergisi, Milliyetçilik II*, 10(39), 31-59.
- Güneş, C. (2012). *Sığınma ve Ruhsal Travma İçinde Kültürler Arası Çalışmalar: Ötekinin Sözü*, Editör: Özge Soysal, Serra İçelloğlu, Kültür Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Habip, B. (2011). *Özgürlük Arayışında Adanmış Psikanalitik Bir Yaşam Donald Woods Winnicott: Düşüncesi ve Pratiği*, *Psikanaliz Dersleri*, Çeviren: Doğu Batı, 14(56), 197-217.

- Hayes, C. J. H. (1995). Milliyetçilik: Bir Din, Çeviren: Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık: İstanbul.
- Hobsbawn, E. (1993). 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program-Mit- Gerçeklik, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Horner, A. (1997). Güç: Güç Sahibi Olma İsteği ve Güce Sahip Olmaktan Korkma, Çev: Semra Kunt, HYB Yayıncılık: Ankara.
- Kahraman, H. B. (2002). Sanatsal Gerçeklikler Olgular ve Öteleri, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Kara, N. (2000). Plastik Sanatlarda Matematik, Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Kazgan, G. (1997). İktisadi Düşünce, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Keser, N. (2005). Sanat Sözlüğü, Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Kramer, G. P., Bernstein, D. A. ve Phares, V. (2014). Klinik Psikolojiye Giriş, Çeviren: İhsan Dağ vd., Mentis Yayıncılık: Ankara.
- Nietzsche, F. (2004). Zerdüş Böyle Buyurdu, Varlık Yayınları: İstanbul.
- Sandefur, T. (2009). "Özgürlüğün Köşe Taşı: 21. Asır Amerika'sında Mülkiyet Hakları", Liberal Düşünce Dergisi, 14(53-54), 43-85
- Schimitz, D. (2009). Mülkiyet Kurumu, Liberal Düşünce Dergisi. 14(53-54), 5-25.
- Smith, A. (1994). Milli Kimlik, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Sütçüoğlu, B. (2009). Türkiye'de Ulusal Kimliğin Tanımını Değiştirme Çabası: Devlet Katında Nâzım Hikmet'in Değişen İmgesi İçinde Kimlikler Lütfen, Editör: Gönül Pultar, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları: Ankara.
- Tol D. E. (2006). Dünden Bugüne Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık, Ulus Devlet ve Küreselleşme, Sosyal Araştırmalar Vakfı: İstanbul
- Touraine, A. (2000). Modernliğin Eleştirisi, Çev., Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tura, S. M. (2011). Totem ve Yabancı, Psikanaliz Dersleri, Doğu Batı, (56), 145-149.
- Uzun, T. (2003). "Ulus-Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme", Doğu-Batı Dergisi, 6(23), 131-155.
- Ünal, S. (2008). Nesne İlişkileri Kuramı, İçinde Güncel Klinik Psikiyatri, 2. Baskı., Editör: E. Işık, E. Taner, U. Işık, s: 19-22, https://www.researchgate.net/publication/291521725_Nesne_Iliskileri_Kurami, et: 13.09.2019.

- Volkan, V. (2009). *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Çev.: Medine Banu Büyükdal, Everest Yayınları: İstanbul.
- Wallerstein, I. (2010). *Modern Dünya Sistemi (I. Cilt)*, Çeviren: L. Boyacı, Yarın Yayınları: İstanbul.
- Yeğen, M. (2005). “Yurttaşlığın Diyalektiği, Yurttaşlığın Trajedisi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 69-87.
- Yılmaz, F. (2008). *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, USAK Yayınları: Ankara.